

Проблеми боротьби зі злочинністю

Ключевые слова: Организация Объединенных Наций, конгрессы ООН, планирование предупредительной деятельности, стратегии предупреждения преступности.

UN CONGRESSES: PROSPECTS OF THE USAGE OF THEIR RECOMMENDATIONS IN PLANNING AND REALIZATION OF MEASURES OF PREVENTION CRIME IN UKRAINE

Golina V.V., Kolodyazhny M.G.

Essence of UN Congresses opens up prevention of crime and criminal justice. Questions which were examined on these forums are transferred. The value and marketabilities of UN Congresses are specified their recommendations in planning and prevention crime in Ukraine.

Key words: United Nations, UN congresses, planning of preventive activity, strategies of prevention crime.

Надійшла до редакції 22.12.2009 р.

УДК 343.979 (477)

Б.М. Головкін, канд. юрид. наук
*Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРИСЛИВИХ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНЦІВ

Структура особи злочинця традиційно вивчається кримінологами за соціально-демографічними, особистісно-рольовими, соціально-психологічними та кримінально-правовими ознаками [1, с. 110]. Соціально-демографічні включають статистичні показники про стать, вік, освітній рівень, соціальне й матеріальне становище, рід занять і шлюбний стан корисливих насильницьких злочинців. Перелічений набір статистичних показників не випадковий,

бо за допомогою статистичного інструментарію робиться соціальний зріз населення, виокремлюється самостійна демографічна група, вихідцями з якої порівняно частіше є корисливі насильницькі злочинці, й описуються характеристики даної групи. Найбільш інформативними виступають фіксовані соціально-демографічні параметри криміногенної щодо корисливого насильництва демографічної групи населення, які можуть служити орієнтирами

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

оцінювання криміногенного потенціалу суспільства стосовно саме цього різновиду кримінальної активності. На більш високому рівні наукових узагальнень варто замислитися над причинами участі окремої демографічної групи населення в продукуванні й відтворенні корисливого насильства в суспільстві. Запропонований набір статистичних показників фактично розкриває соціальний статус у суспільстві корисливих насильницьких злочинців, визначає їх місце в соціально-демографічній структурі населення, відбиває результат адаптації до нової моделі суспільного розвитку, залучення до ринкових соціально-економічних умов, демонструє специфіку реагування на криміногенні виклики сьогодення.

Нами було проведено вибіркове узагальнення 1122 архівних кримінальних справ, розглянутих місцевими районними та апеляційними судами 12 областей України за злочинами, передбаченими статтями 115 п. п. 6 і 11, 146, 186 (у частині дій, пов'язаних з насильством), 187, 189, 257, 289 КК України, а також формалізоване інтерв'ювання 362 засуджених за дану категорію злочинів, які відбувають покарання в колоніях середнього й максимального рівнів безпеки. За результатами

власного емпіричного дослідження спробуємо навести соціально-демографічні особливості контингенту корисливих насильницьких злочинців. Слід зауважити, що умовно сукупність корисливих насильницьких злочинів ми поділяємо на низькодоходні (грабежі, розбої, вимагання, вбивства з корисливих мотивів) і високодоходні (вбивства на замовлення, бандитизм, незаконне позбавлення волі й викрадення людини, незаконне заволодіння транспортними засобами – в частині корисливо вмотивованих дій, поєднаних з насильством). Такий підхід продиктовано результатами узагальнення судової практики. Оскільки подібне комплексне дослідження в Україні провадиться вперше, назвати напрацювання інших кримінологів, які можна було б використати для порівняння, ми не маємо можливості.

Корисливі насильницькі злочини, як правило, вчиняються чоловіками. Частка жінок серед убивць, грабіжників, розбійників, вимагачів коливається в межах – 5-6%. Ще менша участь жінок у бандитизмі (трохи більше 2%) і незаконному заволодінні транспортом (до 1%). Найбільше представлена жінок спостерігається у структурі злочинців, винних у вчиненні вбивств на замовлен-

Проблеми боротьби зі злочинністю

ня (понад 14%), незаконному позбавленні волі й викраденні людей (понад 10%), що пояснюється поширеною практикою замовлень (організації) та підбурень до їх учинення саме представників цієї статті. Чоловіки мають кращі навички володіння зброєю, керування автотранспортом, у них ширше коло зв'язків з кримінальним середовищем, багатший зло-

чинний досвід, військова і спортивна підготовка, тому їх криміногенний потенціал у даному виді злочинної діяльності незрівнянно вищий від жіночого.

Демографічна ознака *віку*, привертає увагу здатністю відбивати етапи соціалізації, вікові зміни у свідомості й діяльності людини. Результати дослідження вікового показника викладені в таблиці 1.

Таблиця 1

Віковий поділ корисливих насильницьких злочинців

Вік злочинців	Види вчинених корисливих насильницьких злочинів (статті КК)							
	115 п.6	115п.11	146	186	187	189	257	289
14-17 років	12,2%	0,0%	0,0%	15,9%	16,6%	13,7%	1,2%	3,4%
18-24	50,5%	17,5%	25,6%	50,9%	50,5%	41,6%	35,6%	38,1%
25-29	16,8%	31,7%	30,8%	16,8%	16,9%	27,5%	27,7%	26,3%
30-35	9,4%	25,5%	20,5%	8,4%	8,8%	10,1%	22,5%	20,4%
36-40	6,5%	12,7%	15,4%	5,1%	4,2%	4,1%	7,9%	8,5%
41-50	4,1%	6,3%	2,6%	2,4%	2,5%	2,5%	4,7%	2,5%
51-60 і старші	0,5%	6,3%	5,1%	0,5%	0,5%	0,5%	0,4%	0,8%

Як бачимо, сучасна корислива насильницька злочинність має яскраво виражений молодіжний характер, оскільки в середньому 75 – 90% корисливих насильницьких злочинців становить 14–35-річна молодь. Великий інтервал життєвого періоду «молодості» спонукає здійснити традиційну кримінологічну періодизацію вікових груп і спробувати вирізнити їх

статусну й рольову специфіку.

Контингент неповнолітніх злочинців в основному представлено в умовній групі низькодохідних корисливих насильницьких злочинів. Їх частка серед грабіжників, розбійників, вимагачів і корисливих убивць у середньому становить 13–16%. Переважно йдеться про так звані «вуличні» посягання, вмотивовані відносною нуждою

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

в матеріальних благах, що не відповідають ані їх віку, ані дитячому статусу. Класифікація неповнолітніх на молодшу (14–15 рр.) і старшу (16–17 років) вікові групи свідчить про значне переважання другої: грабіжники – 32,3% і 67,7%, розбійники – 23% і 77%, вимагачі – 25,9% і 74,1%, убивці – 22,7% і 77,3%.

Віковий період неповноліття, головню, пов'язується з учнівським статусом і навчальними ролями, часом набуття знань й отримання освіти. Взагалі ж слід зазначити, що освітянський рівень контингенту неповнолітніх корисливих насильницьких злочинців відповідає їх віковим можливостям. Привертає увагу лише та обставина, що понад 40% грабіжників, розбійників, вимагачів та вбивць на цей час ніде не працювали і не навчалися, тобто знаходилися в зоні ризику дисоціалізації та впливу криміногенного середовища. Про якість виконання учнівської ролі свідчить ставлення неповнолітніх злочинців до навчання. Типова їх риса – втрата інтересу до навчання, понад $\frac{2}{3}$ систематично пропускали заняття, мали низьку успішність, не опанували навчальної програми, що вдалося з'ясувати в результаті інтерв'ювання засуджених Курязької виховної колонії.

Молодь – основна соціаль-

на група контингенту корисливих насильницьких злочинців. Умовний розподіл молодіжного періоду на *початковий етап* (18–24 років), *медіанний* (25–29 років) і *завершальний* (30–35 років) має за мету показати відмінності у статусних і рольових характеристиках, обумовлених віковою специфікою соціалізації, нормами й цінностями певного життєвого періоду, деякими особливостями адаптації до пануючої моделі суспільного виробництва й розвитку суспільних відносин.

Результати узагальнення судової практики переконливо демонструють найбільше представництво серед контингенту корисливих насильницьких злочинців 18–24-річної молоді, частка якої в середньому коливається в межах 42 – 51%. Думається, що статусні і рольові своєрідності даного періоду соціалізації полягає в концентрації життєвих випробовувань і ризиків криміногенного характеру. Для юнозрілих осіб властиві егоцентричний світогляд, категоричність суджень і максималізм запитів, схильність до ризикованих і нерозважливих дій. Потужність криміногенного потенціалу цієї вікової групи не в останню чергу пояснюється випередженням розквіту фізичної сили над дифузним станом світоглядних позицій, остаточ-

ною несформованістю морального стрижня, болісним сприйняттям власного «принизливо низького» не скільки соціального, стільки матеріального статусу, непевними перспективами використання шансу на висхідну соціальну мобільність і наївною вірою у щасливий випадок стати скоробагатком. Різке розширення ролевого діапазону й суперечливе отримання нових статусів, скоріше призводить до збою в механізмі соціалізації, незасвоєння офіційно задекларованих норм поведінки і способів досягнення цілей життєдіяльності.

Саме на цьому етапі становлення особистості суспільство втрачає певну частину молоді, поведінка якої найчастіше каналізується в соціально неприйнятне русло. Початок самостійного життя в більшості юних осіб пов'язується з вивільненням з-під батьківської опіки при збереженні цілковитої фінансової і, як правило, житлової залежності. Приблизний перелік найпоширеніших статусів і ролей, які встигають випробувати корисливі насильницькі злочинці цієї вікової категорії, включає: навчання в професійно-технічних закладах освіти, технікумах, зрідка на курсах фахової майстерності, служба в збройних силах, початкова спортивна кар'єра, тимчасова

робота за наймом, трудова міграція, судимість чи корисливі та корисливі насильницькі злочини, роль учасника неформальних молодіжних груп анти-суспільної спрямованості, початкова алкогольна, наркотична, психотропна й азартно-ігрова залежність.

Другу за поширеністю позицію посідає вікова когорта 25–29-річних злочинців, частка якої в середньому коливається в межах 16–31% (див. таблицю 1). Механізм соціальної трансмісії до контингенту корисливих насильницьких злочинців передбачає 2 основних варіанти. Поширенішим є перехід з попередньої вікової категорії, яка вже має початковий кримінальний досвід незаконного збагачення, в тому числі й насильницького, менш поширеним – поповнення з прошарку працездатного, однак економічного неактивного населення, а також дезадаптованих у всіх сферах суспільного життя осіб. В ідеалі статусні і рольові особливості цієї фази соціалізації має полягати у визначенні свого місця на ринку праці, професійній самореалізації, кар'єрному рості, створенні сім'ї, засвоєнні ролі годувальника, виконанні батьківських функцій, відповідальності за долю інших, виборі життєвого шляху, звуженні кола спілку-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

вання за принципом спільних цінностей та інтересів. Однак практика показує, що корисливі насильницькі злочинці здебільшого не досягають перелічених соціальних стандартів, не завоюють відведених віковим періодом суспільно позитивних ролей, а натомість рухаються в напрямку криміногенного середовища, стверджуються в антисуспільних поглядах, керуються гедоністичним принципом життєвого укладу.

Завершальний віковий етап молодості (30–35-років) характеризується порівняно вищою кримінальною активністю по групі високодохідних злочинів. Статусні й рольові особливості щодо періоду життя найвиразніше виявляються в прагненні до фінансової й житлової незалежності, реконструюванні світогляду, налаштованості взяти реванш і зайняти якісно інше місце в системі перерозподілу матеріальних благ, покладаючись на розсудливість, отримані знання й навички, життєвий досвід, особисті зв'язки в різних сферах суспільного життя. Тут вік уже зобов'язує реалізувати свою соціальну силу, потужність якої багато в чому залежить від матеріальної бази, набутої здатності «робити гроші», влаштовувати не тільки своє життя, а й життя рідних і близь-

ких людей. Показово, що серед корисливих насильницьких злочинців цього вікового періоду з'являються особи, які мають статус передчасно відставних військових, звільнених з правоохоронних структур бійців спецпідрозділів, оперативних працівників, колишніх професійних спортсменів, збанкрутілих підприємців середньої й нижньої ланки, кредитопозичальників фінансових установ, боржників фізичних осіб, а також рецидивістів. Так чи інакше, але більшість із них безпосередньо чи опосередковано хоча й стикалися з криміногенним середовищем, однак, за рідким винятком, не уособлювали себе з криміналітетом. Із власного досвіду спілкування з даною віковою категорією в колоніях ми дійшли висновку, що ці люди десь на критичному відтинку свого життя схибили, не витримали тягаря життєвих проблем, зневірилися у суспільно прийнятних засобах досягнення життєвого успіху, відчули самотність і непотрібність як найближчому оточенню, так суспільству в цілому. Звичайно, мало сенсу їх виправдовувати, але віддамо належне їх спробам інтегруватись у суспільні структури, намаганням пройти усталений шлях соціалізації, посісти бажане місце в системі суспільних відносин, що досить

слабко проглядалось у попередніх вікових групах.

Найдосвідченіші вікові категорії корисливих насильницьких злочинців – 41-50 років, 51-60 років і старші – досить неоднорідні щодо свого статусу. У групі низькодоходних посягань переважають деморалізовані рецидивісти й декласовані елементи з розпадом особистості, мотивація яких ґрунтується на примітивно вигідній основі. Група високодоходних злочинів з-поміж інших, так би мовити, класичних злочинних елементів представлена особами з досить високим як для злочинного середовища соціальним статусом. Це керівний склад підприємств, установ чи організацій різних форм власності, подекуди навіть держслужбовці, працівники правоохоронних структур та інші, які як правило, виступають у ролях організаторів, пособників і підбурювачів до вчинення корисливих насильницьких злочинів.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що будь-яка з названих вікових категорій випробовує на собі деструктивну силу кримінальних процесів. Утім свідомість молоді є найуразливішою щодо сприйняття існуючих можливостей незаконного збагачення насильницькими засобами.

Прийнято вважати, що передумовою успішної зайнятості на ринку праці, професійного й кар'єрного зростання, висхідної мобільності в суспільній ієрархії виступають *освітній* і *професійний рівні*. Так воно і є. Проте, слід зважити на сучасну кон'юнктуру ринку праці, де існує стабільний попит на низькокваліфіковану робочу силу й робітничі професії з гідним, як на фах, рівнем оплати праці. Інша справа, що дійсно фахових спеціалістів у сфері робітничих професій з молодіжного середовища зовсім небагато, бо мало хто з них готовий докладати неабияких зусиль у напрямку підвищення якості професійних знань і навичок, що сприятимуть поступовому підвищенню рівня оплати праці. Як ми впевнились на власному досвіді спілкування із засудженими, позиція основної частини корисливих насильницьких злочинців у здобутті освіти й професійної підготовки напрочуд непослідовна. Декларуючи непотрібність високоосвіченості у зв'язку з орієнтацією на робітничий сегмент ринку, належних зусиль у фаховому зростанні вони практично не докладають. Більше того, основна маса спецконтингенту взагалі випадає зі сфери трудової зайнятості. Переконатись у сказаному можна поглянувши

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

на результати дослідження показників рівня освіти, соціального становища й роду занять

корисливих насильницьких злочинців, викладених у таблицях 2 і 3.

Таблиця 2

Освітній рівень корисливих насильницьких злочинців

Показники	Види вчинених корисливих насильницьких злочинів (статті КК)							
	115 п.6	115п.11	146	186	187	189	257	289
Початкова загальна й без освіти	7,2%	3,1%	5,1%	7,5%	7,2%	4,6%	5,5%	5,9%
Базова і повна загальна середня	66,4%	49,1%	53,8%	68,7%	67,9%	61,4%	53,8%	54,3%
Професійно-технічна	18,7%	27,2%	23,2%	20,1%	21,1%	25,3%	27,3%	27,1%
Повна і базова вища	7,7%	20,6%	17,9%	3,7%	3,8%	8,6%	13,4%	12,7%

Таблиця 2 ілюструє типову орієнтованість контингенту злочинців зайняти нішу робочого класу й селянства, на що вказують високі показники професійно-технічної й загальносередньої освіти. Видається правильним твердження, що їх освітянський рівень в цілому знаходиться в межах їх інтелектуальних можливостей, домагань у царині навчання й трудових за-

питів. Значно більший кримінологічний інтерес становить вихід спецконтингенту на ринок праці і включення в систему усталених соціально-економічних відносин. Іншими словами, спробуємо за результатами узагальнення матеріалів кримінальних справ визначити місце, яке посідають ці злочинці в структурі суспільного виробництва й у системі суспільних відносин.

Проблеми боротьби зі злочинністю

Таблиця 3

Соціальне становище і рід занять корисливих насильницьких злочинців

Показники	Види вчинених корисливих насильницьких злочинів (статті КК)							
	115 п.6	115 п.11	146	186	187	189	257	289
Робітники (у т.ч. вільнонаймаєні)	12,5%	8,0%	7,7%	9,8%	10,0%	11,7%	11,8%	10,1%
Підприємці	6,2%	15,8%	15,3%	0,9%	2,9%	6,1%	7,9%	6,8%
Учні та студенти	12,4%	0,0%	0,0%	10,3%	10,6%	8,6%	0,0%	7,6%
Правоохоронці, працівники охоронних структур і спортивних закладів	3,1%	9,5%	5,1%	1,4%	0,8%	4,1%	11,5%	1,7%
Незайняті трудовою (навчальною) діяльністю	62,4%	65,1%	69,3%	74,8%	73,0%	67,5%	67,9%	73,0%
Декласовані елементи (без певного місця проживання і роду занять)	2,2%	0,0%	0,0%	2,3%	1,9%	0,5%	0,0%	0,0%
Інші (держслужбовці, працівники ЗМІ, викладачі навчальних закладів, лікарі та ін.)	0,9%	1,6%	2,6%	0,5%	0,8%	1,5%	0,8%	0,8%

Як видно з таблиці 3, молодіжна генерація корисливих насильницьких злочинців всупереч активним віковим можливостям займає позицію самоусунення від суспільного виробництва матеріальних благ,

набула статусу незайнятого населення, не включеного в систему суспільних відносин, які визнаються соціальною нормою на даному етапі соціалізації. Характерною властивістю таких осіб є стан невизначенос-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ті зв'язків з оточуючими людьми, проміжне становище в структурі соціальних груп.

Похідним від трудового статусу й соціального становища є *матеріальне становище* корисливих насильницьких злочинців. У процесі інтерв'ювання засуджених у виправних колоніях їм було запропоновано оцінити власне матеріальне становище на момент учинення злочину, а також повідомити про джерела засобів існування. Із цією метою за зразком методики визначення матеріального статусу громадян, що застосовуються при соціологічних моніторингах Інститутом соціології НАН України [2], пропонувалася чотирирівнева шкала виміру цього показника – заможне, середнє, бідне і злиденне. За результатами інтерв'ювання своє матеріальне становище оцінили як злиденне 6,6% респондентів, бідне – 40,6%, середнє – 36,2%, заможне – 11,3%, решта опитуваних не відповіла на запитання. Для порівняння: за даними всеукраїнського соціологічного моніторингу 4,2% респондентів вважали себе злиденними, 40,7% – бідними, 53,6% – середнім класом, 1,0% – заможною категорією населення, не відповіли 0,6% [2, с. 538]. Як бачимо, матеріально-структурний склад корисливих насильницьких злочинців (за інших рівних

умов) дещо різниться від поділу всього населення. Нижчий відсоток представників середнього класу можна пояснити типовим, як для вікового періоду, матеріально вразливим становищем молоді, яка не досягає рівня середньозабезпеченості, зважаючи на масову трудову незайнятість. Порівняно вищою є частка заможних осіб серед контингенту злочинців в основному через те, що до корисливої насильницької злочинної діяльності активно залучається клас підприємців. Особливо це стосується групи високодохідних посягань.

Вивчення питання щодо джерел засобів існування засвідчило, що в середньому лише 28,1% респондентів мали постійну роботу і стабільні доходи. Структура ж засобів існування основної маси злочинців до засудження має такий вигляд: матеріальне утримання з боку батьків чи родичів 16,6% (в основному неповнолітні), випадкові заробітки – 37,3%, крадіжки та інші корисливі злочини (у тому числі насильницького спрямування) – 12,7%, жебрацтво – 2,2%, решта не відповіла на запитання.

Найчастіше нестійке матеріальне становище стає на заваді набуття *шлюбного стану* у переважної частини злочинців, про що свідчить таблиця 4.

Таблиця 4

Шлюбний стан корисливих насильницьких злочинців

Показники	Види вчинених корисливих насильницьких злочинів (статті КК)							
	115 п.6	115п.11	146	186	187	189	257	289
Перебували у шлюбі (у т.ч. фактичному)	20,0%	58,8%	56,5%	15,5%	17,4%	29,9%	45,0%	43,3%
Не перебували у шлюбі	71,5%	38,0%	41,0%	78,0%	78,5%	61,4%	50,6%	52,5%
Розірвали шлюб	8,5%	3,2%	2,5%	6,5%	4,1%	8,7%	4,4%	4,2%

Неупереджена оцінка викладених результатів вимагає враховувати певною мірою соціально зумовлене матеріально нестабільне становище молоді в сучасному суспільстві, а також невисоку шлюбну активність молодшої вікової категорії 18-24 років, частка якої в повіковій структурі злочинців досить вагома. Однак, якщо поглянути на питання статусних і рольових особливостей корисливих насильницьких злочинців з позицій системних тенденцій, виявляється, що вони свідомо не

обирають «обтяжуючі» ролі здобуття необхідного для подальшої економічної самостійності освітньо-професійного рівня, уникають ролей члена трудового колективу, шлюбних і батьківських функцій, орієнтуються на випадкові заробітки, активно шукають ситуативну вигоду, займають позицію самовиключення із суспільно корисних зв'язків і соціокультурних практик, демонструючи при цьому корисливу налаштованість заволодівати чужим майном насильницьким шляхом.

Список літератури: 1. *Даньшин И.Н.* Общетеоретические проблемы криминологии. – Х.: Прапор, 2005. – 224 с. 2. *Українське суспільство 1992-2006. Соціологічний моніторинг / За ред. В. Ворони, М. Шульги.* – К.: Ін-т соціології НАН України, 2006. – 578 с.

СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА КОРЫСТНЫХ НАСИЛЬСТВЕННЫХ ПРЕСТУПНИКОВ

Головкін Б.Н.

Проанализированы пол, возраст, социальное происхождение и род занятий, образовательный и профессиональный уровень, семейное и материальное по-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ложение корыстных насильственных преступников. Установлены статусно-ролевые характеристики, определена социальная ниша, которую занимают корыстные насильственные преступники в обществе.

Ключевые слова: половозрастная группа, статус и роли, не занятые трудовой и учебной деятельностью.

SOCIALLY-DEMOGRAPHIC DESCRIPTION OF MERCENARY VIOLENT CRIMINALS Golovkin B.N.

Analysed half, age, social origin and line of business, educational and professional level, educational and financial position of mercenary violent criminals. Status-role descriptions are set, certain a niche which is occupied by mercenary violent criminals in society is social.

Key words: increased group, status and roles, unbusy labour and educational activity.

Надійшла до редакції 20.11.2009 р.